

STEĆCI OKO KUŠLATA I NOVE KASABE

Ovdje su obuhvaćeni stećci područja donjeg toka rijeke Jadrana, od Nove Kasabe do Kušlata, gdje ova rijeka utječe u Drinjaču, lijevu pritoku Drine. Zapravo, radi se o nekropolama stećaka uz naselja koja su situirana po brežuljcima donjeg toka rječice Kravice, kao desne, i Ceranskog potoka, kao lijeve pritoke Jadrana.

Uvod

Poznato je da je ovaj kraj sastavni dio srednjovjekovne bosanske države još od polovine XIII v. Njegov značaj je naglo porastao u XIV i XV v., za vrijeme bana Stjepana II Kotromanića i kralja Tvrtka I, kada se otvaraju brojni rudnici i snažno razvija trgovina. Tome su posebno doprinijeli obližnji rudnici olova i srebra, oko Olova i Srebrenice, gdje su se razvili zanatsko-trgovački centri. Jedan od važnijih takvih bosanskih centara bio je Kušlat (Kučlat, Chuzlath) na frekventnom putu koji je preko Zvornika (Zvonika) povezivao Dubrovnik i Bosnu sa Srbijom i Ugarskom¹⁾. U tome periodu relativno najvećeg ekonomskog prosperiteta ovaj kraj je spadao u oblast kojom su gospodarili feudalci Dinjičići, kasnije nazvani Kovačevići. Turskim zauzimanjem Bosne 1463. g. i stvaranjem bosanskog sandžaka oblast Kovačevića je postala vilajet Kovač (Zemlja Kovačevića), a naše područje stećaka je bilo dio nahije Birač²⁾. I za vrijeme Turaka ovaj kraj je dosta dugo zadržavao svoju relativno važnu privrednu funkciju, samo je Kušlat počeo zamirati, tako da je umjesto njega 1643. g., desetak km uzvodno, na mjestu srednjovjekovnih sela Kovačići i Gojkovići, došlo do formiranja i izrastanja naselja Jadar, kasnije nazvanog Nova Kasaba, koje je poprimilo sve karakteristike turske varošice³⁾.

Stećci donjeg toka Jadrana su snažan izraz kulturnih i ekonomskih prilika svoga doba. Svojim brojem, a posebno svojim oblicima i ukrasima, ovi spomenici predstavljaju zanimljiv i dragocjen kulturno-umjetnički materijal, zbog čega ima razloga da se o njemu ovom prilikom saopšte barem najnužnija obavještenja.

Osnovni podaci o nekropolama

Nekropole stećaka donjeg Jadrana zabilježene su po najbližim selima, sa rednim brojevima koji odgovaraju i priloženom topograf-

skom pregledu. Rijeka Jadar je i granica dvaju susjednih opštinskih područja. Tako, Cerska, Rovaši, Skugrići, Dubnica, Rajići i Nova Kasaba administrativno pripadaju danas opštini Vlasenica, a Hrnčići, Jelah i Pobude opštini Bratunac.

CERSKA

Cerska je selo sa nekoliko zaselaka na južnim padinama Udrč-planine, udaljeno od Nove Kasabe oko 8 km zračne linije na sjeverozapadnu stranu, a od Vlasenice oko 12 km zračne linije na sjeveroistočnu stranu. Području ovoga sela pripadaju 4 nekropole stećaka:

1. — Kod zaseoka Musikići nalazi se nekropola sa 24 spomenika (1 sanduk, 6 sljemenjaka i 17 stubova), od kojih su 4 stuba ukrašena motivima povijene lozice sa spiralicama, krstovima, polumjesecom i biljnim stilizacijama sa spiralama (Tab. II, sl. 2, 6 i 8).

2. — Na Ceranskom brdu, sjeverno i iznad Musikića, postoji nekropola sa 88 stećaka (14 sanduka, 21 sljemenjak i 53 stuba) i mnogo fragmenata. Među njima su 1 sljemenjak i 10 stubova ukrašeni motivima krstova, polumjeseca, rozeta i biljnih stilizacija sa spiralama (Tab. II, sl. 1, 10 i 11).

3. — Nešto istočno od prethodne nekropole, na mjestu koje se zove Presedo, ustanovljena je skupina od 54 stećka (2 sanduka, 7 sljemenjaka i 45 stubova). Ukrašeno je 7 stubova motivima krstova, polumjeseca, rozeta, kružnih vijenaca, biljnih stilizacija, povijene lozice sa grozdićima i predstavom ruke (Tab. II, sl. 3 i 9).

4. — Nedaleko od prethodne nekropole, nešto sjeveroistočno, nalazi se još jedna skupina sa 14 stećaka u obliku stubova. Među njima nema ukrašenih primjeraka.

ROVAŠI

5. — Susjedno selo Cerskoj na istočnu stranu su Rovaši (oko 6 km zračne linije sjeverozapadno od Nove Kasabe). Na lokalitetu Strane, prevoju prema Drinjači, situirana je nekropola sa 10 stećaka (2 sljemenjaka i 8 stubova). Na 2 stuba nalaze se uklesani motivi polumjeseca i krsta.

HRNČIĆI

Oko 3 km zračne linije sjeveroistočno od Nove Kasabe leži selo Hrnčići (od Bratunca, kao opštinskog centra, udaljeno je oko 17 km zračne linije na sjeverozapadnu stranu) na čijem području su nađene 2 nekropole:

6. — Između Hrnčića i Tekije, susjednog sela na sjeverozapadnoj strani, nalazi se nekropola sa 10 stećaka (2 sanduka, 2 sljemenjaka i 6 stubova). Na jednom prevaljenom stubu zapažaju se re-ljefni motivi rozeta i spirala.

U blizini ove nekropole bio je osamljen stećak u obliku stuba, sa vrlo lijepo klesanim ukrasima od povijene lozice sa grozdovima, biljne stilizacije, krstova i rozeta, te sa predstavom figure muškarca izdignutih ruku, koji je 1952. g. prenesen u Zemaljski muzej u Sarajevu (sl. br. 1).

7. — Istočno od seoskih kuća, pokraj puta prema Banjevićima, smještena je skupina sa 27 stećaka (6 ploča, 3 sljemenjaka i 18 stubova). Ukrašeno je 9 primjeraka, i to 1 sljemenjak i 8 stubova. Njihovi reljefni motivi su krstovi, polumjeseci, rozete i biljne stilizacije sa spiralama i grozdovima (Tab. II, sl. 4 i 5). Na jednom stubu je prikazana figura muškarca, a na sljemenjaku su isklesani snopovi paralelnih linija.

Podaci o ovoj nekropoli saopšteni su ranije⁴).

JELAH

To je seoce koje je od Nove Kasabe udaljeno oko 3 km na sjeveroistočnu stranu.

8. — Na lokalitetu Mramorje, pokraj puta ka susjednom selu Pobuđe, evidentirana je nekropola sa 16 stećaka (1 sanduk i 15 stubova). Na 6 stubova nalaze se ukrasi u vidu polumjeseca, rozete, zastave, povijene lozice sa grozdovima, biljnih stilizacija i predstave figure čovjeka (Tab. II, sl. 7).

POBUĐE

9. — U blizini šume Gajevi, južno od nekropole br. 8, nedaleko od kuća sela Pobuđe, nalazi se skupina sa 6 stećaka u obliku stubova. Među njima nema primjeraka sa ukrasima.

SKUGRIĆI

Selo Skugrići je udaljeno oko 4 km zračne linije sjeverozapadno od Nove Kasabe. Tu su ustanovljena 2 lokaliteta sa stećcima:

10. — Na Ilinom brdu nalazi se nekropola sa 6 spomenika (1 sanduk, 2 sljemenjaka i 3 stuba). Nema ukrašenih primjeraka.

11. — Na lokalitetu Bregovi (zemljište Jusufa Nukića) nalazi se nekropolica sa 4 stećka (2 ploče, 1 sanduk i 1 sljemenjak) na kojima nisu zapaženi ukrasi.

DUBNICA

12. — Na lokalitetu Petrovača (zemljište Makse Jokića), koji pripada selu Dubnici (oko 3 km zračne linije jugozapadno od Nove Kasabe), nedaleko od ceste ka Vlasenici, evidentirana je nekropola sa 16 stećaka (2 ploče, 8 sljemenjaka i 6 stubova). Među njima nije bilo ukrašenih primjeraka.

RAJIĆI

Susjedno selo na jugozapadnu stranu od Dubnice su Rajići, udaljeni od Nove Kasabe oko 5 km zračne linije na jugozapadnu stranu.

13. — Na bari Milana Jovića nalaze se 3 stećka (1 sanduk i 2 stuba), bez ukrasa.

NOVA KASABA

14. — Na lokalitetu Grebačevac (zemljište Ćamila Hadžića), na desnoj obali Jadra, nalazi se nekropola sa 10 stećaka (6 sanduka i 4 stuba), bez ukrasa.

Razmatranja i zaključci

Na našem području od oko 10 km² površine (računajući zračne linije) nalazi se u svemu 14 nekropola sa ukupno 288 stećaka. U taj broj nisu uračunati fragmenti kojih je bilo na nekoliko mjesta; na nekropoli br. 1 u Cerskoj, npr., nađena su 32 fragmenta stećaka. Ustanovili smo da je na više nekropola u toku vremena izvjestan broj stećaka sasvim nestao, kao što je, npr., nekoliko primjeraka sa nekropole u Novoj Kasabi uzidano u most preko Jadra. To jasno govori da je prvobitno ovdje bilo mnogo više stećaka. Znaatan broj danas nađenih stećaka je u prilično slabom stanju — okrnjeni su, ispucali, zatim su prevaljeni, djelomično utonuli u zemlju ili su obrasli džbu-njem.

Zastupljeni su svi osnovni oblici, osim krstača. Relativno najviše je stubova — 68%, iza njih dolaze sljemenjaci, dok je upadno malo ploča — 3,5%, što uglavnom odgovara stanju na širim okolnim područjima. Stubovi su klesani u mnogo podvrsta. Čest je oblik pravouglog paralelopipeda, tj. oblik ploče ili sanduka u uspravnom položaju. Zanimljiva je pojava izvjesnog broja stubova koji su klesani kao sljemenjaci bez postolja i postavljeni u uspravni položaj, što je inače rijetkost. Znaatan broj stubova se prema gornjem dijelu postepeno širi. Stubovi se, inače, najviše razlikuju po svojim gornjim završecima. Vrlo često je stub odozgo ravan, ali u mnogo slučajeva je gornja ploha pretvorena u dvije kose stranice, kao dvostrešni krov kuće, ili je zaobljena — na svod, a ima i drugačijih završetaka. Veliki broj stubova, posebno u Cerskoj i Rovašima, imaju na jednoj svojoj široj strani, sredinom po visini, plastično rebro koje se ponekad proteže i hrbatom sljemenja. Pojavu tih rebara smo evidentirali i u nekim drugim krajevima istočne Bosne (Bratunac, Šekovići, Kladanj)⁵), ali je ona ovdje vrlo izrazita. (Prilaže se tabela najčešćih podvrsta stubova — Tab. I). Stećci u obliku sljemenjaka su pretežno niski i sa niskim krovnim ploham, a u odnosu na druge dimenzije dosta su dugački. Ponekad su krovne plohe toliko niske da samo jedna plastična vrpca dočarava hrbat krova. Sanduci su također pretežno niski. I sanduci i sljemenjaci su često sa postoljima, prema kojima su vertikalne strane ponešto skošene, sužene. I u drugim susjednim područjima istočne Bosne je slična situacija u pogledu sljemenjaka i sanduka.

Od ukupno 288 stećaka 40 primjeraka imaju reljefne motive na svojim stranicama, što znači oko 14°/. U odnosu na susjedna šira područja, stećci oko Kušlata su vrlo dobro ukrašeni, a u okviru čitave Bosne i Hercegovine spadali bi u srednje ukrašene krajeve (prosjeak ukrašenih u BiH iznosi oko 8,5^o%)⁶). Nesrazmjerno najviše su ukrašeni stubovi — 95°%, a iza toga još samo 5°% sljemenjaka. Ostali oblici nemaju ukrasa. (Stećke Skugrića, Dubnice i Rajića su evidentirali saradnici — učitelji, koji su naveli da na njima nema ukrasa, ali nisam sasvim siguran da njihovoj pažnji nije izmakao neki od ukrasa).

U skupini čisto dekorativnih motiva svojim brojem i obradom ističu se biljne stilizacije. Više puta je prikazana stabljika st jednim ili dva para spiralno povijenih listova. Koji puta simetričan par spiralno povijenih listova je postavljen tako da mu plastično rebro služi kao stabljika (Cerska). U nekoliko slučajeva simetrični listovi nisu povijeni, a na njihovim završecima su cvjetovi — rozete (nekropola br. 3 u Cerskoj — Tab. II, sl. 3), ili su predstavljene i spirale i grančice sa cvjetovima (Hrnčići, Jelah — Tab. II, sl. 4). Zanimljiv je slučaj jednog para spirala, sa cvjetićem na stabljici, koja izlazi iz polumjeseca (nekropola br. 1 u Cerskoj). Drugi motivi biljnih stilizacija sastoje se od povijene ili cik-cak lozice sa umecima od spiralice ili grozdova, a ponekad i od cvjetića (Cerska, Hrnčići, Jelah — Tab. II, sl. 2 i 5). Ovakve i slične biljne stilizacije vidimo i na stećcima susjednih područja istočne Bosne, ali najviše odmah istočno odavde, na nekropolama Kravice, u području koje se zove Ludmer i nešto sjeveroistočno, prema Drini (Begići, Radeljevac, Opravdići, Krasanovići)⁷). Sve ove biljne stilizacije smo tretirali dekokacijama, ali nije isključeno da su neke od njih i na stećcima zadržale barem nešto od svog starog simboličnog značenja. Spirala je, naime, prastari motiv koji je smatran simbolom smrti i uskrснуća⁸). Loza i grožđe, posebno u kombinaciji sa krstom, važni su kršćanski simboli, jer predstavljaju Krista i njegove sljedbenike⁹). Neke stilizacije uveliko podsjećaju na tzv. stablo života, koje ima slično simbolično značenje. Pojavu motiva loze sa grožđem u Ludmeru D. Sergejevski je smatrao importom iz Dubrovnika. On je mislio da takvih motiva nema više nigdje na stećcima osim tu oko Srebrenice, zatim da domaći majstori nisu bili vješti takvom klesanju, a kako je Dubrovnik inače imao dugogodišnje i tiješne veze sa Srebrenicom, moguće je da su takve motive klesali dubrovački majstori¹⁰). Treba, međutim, reći da motivi lozice i grozdova nisu svojstvo samo stećaka iz neposredne blizine Srebrenice, nego da ih, evo, ima i u Cerskoj, a onda i dalje — oko Vlasenice i u zapadnoj Srbiji, zatim da se relativno visok stepen klesarske vještine domaćih majstora vidi i po motivima biljnih stilizacija, kao i nekih drugih motiva, i to ne samo u blizini Srebrenice, pa da zbog toga navedeno tumačenje Sergejevskog nema svog opravdanja. Ako imamo na umu da su ovi krajevi imali bujnu vegetaciju, da su ljude posvuda okružavale biljke sa cvijećem, onda je lako shvatiti i pojavu tih motiva na stećcima. U srednjem vijeku su ovi krajevi imali i vinove loze i grožđa. Poznati turski putopisac Evlija Čelebija je prošao kroz Novu Kasabu 1666. g. i tom prilikom,

između ostaloga, zabilježio da se oko lijepog naselja svuda nalaze sve sami vinogradi i bašče¹¹).

Stećci ovoga kraja nemaju tordiranih vrpca i povijenih lozica sa trolistovima, motiva koji su veoma česta pojava u Hercegovini. Jedino se ponekad vide stabljike i spiralno povijeni listovi koji su tordirani (Cerska), a mjesto trolistova uz povijenu lozicu ponekad se javljaju spiralice (Cerska i Hrnčići).

Motivi simboličkog značenja zastupljeni su skoro isključivo preko polumjeseca, rozeta (zvijezda), krstova i kružnih vijenaca, o čijoj simbolici se već više puta pisalo¹²). Zaista, u životu mnogih naroda, a posebno Slavena, kultovi mjeseca, sunca i zvijezda su ne samo u paganstvu, nego i dugo poslije toga igrali presudnu ulogu. Krst je, neosporno, vrlo izrazit kršćanski simbol, bez obzira na to što je većina srednjovjekovnih Bosanaca slijedila posebnu crkvu koju neki istoričari poistovjećuju sa bogumilskom herezom. Kod nekih krstova se krakovi prema krajevima proširuju ili završavaju kao krugovi, a skoro uvijek je donji uspravni krak duži od ostalih. U dva slučaja su ti donji uspravni krakovi predstavljeni sa dva niza kosih paralelnih crtica (jedan niz je kos ulijevo-dolje, a drugi udesno-dolje), što je originalna pojava (Cerska — Tab. II, sl. 8). Jedan od ta dva krsta ima sva tri gornja kraka prikazana snopovima paralelnih urezanih linija po dužini. Inače, obadva stoje na vodoravnom postolju, a gornji uspravni krakovi im se na krajevima malo povijaju vani i dolje. Veoma je zanimljiv i jedinstveno stilizovan krst u Cerskoj kod koga su poprečni krakovi produženi i predstavljeni poput ptičijih krila (Tab. II, sl. 11). Čitav motiv podsjeća i na figuru čovjeka. Još jedino nešto sličan ovome nalazi se motiv u Jelahu, isto tako jedinstveno stilizovan, gdje je gornji uspravni krak zaobljen, kao glava čovjeka, a poprečni izgledaju kao veoma izdužene ruke koje se završavaju kao trolistovi (Tab. II, sl. 7).

Mačevi, štitovi, lukovi sa strijelama i slični motivi, koji se smatraju atributima feudalaca, a koji su česta pojava u Hercegovini, pa i u dobrom dijelu Bosne, ovdje nisu nađeni. Jedino u Jelahu postoji jedno koplje sa zastavicom. Doduše, i područje Ludmera, kao i ostala susjedna područja, veoma oskudijevaju takvim motivima. Možda je na uništenim stećcima bio koji motiv mača ili koplja, slično okolnoj situaciji, ali je činjenica da se u tome pogledu naš kraj i susjedni Ludmer veoma razlikuju od ostalih krajeva Bosne i Hercegovine.

Najmanje je figuralnih predstava na stećcima koji su predmet ovoga članka. Osim fragmenata ljudske figure u Hrnčićima, ljudske figure sa jednom podbočenom a drugom uzdignutom rukom u Jelahu, te muške figure uzdignutih ruku iz okoline Hrnčića na stećku koji je danas u Sarajevu (sl. br. 1), ovdje nema drugih figuralnih predstava (ne računajući dva antropomorfna krsta o kojima je naprijed bilo riječi). Nema, dakle, ni pojedinačnih životinjskih figura, niti kompozicija sa ljudskim figurama — kola, lova, turnira i dr. Oskudica motiva ove vrste ne treba da nas čudi, jer i ostala susjedna područja istočne Bosne veoma oskudijevaju takvim motivima. U području istočno od našega nađeno je nekoliko muških figura čije su ruke bile prekrštene na grudima, pa je izražena pretpostavka da je

to kuriozitet i da je import iz Dubrovnika¹³). Naše figure nemaju prekrštene ruke i vjerovatno nisu predstave mrtvacu, nego pokušaji portretiranja živih ljudi.

Navodim još dva zanimljiva motiva: Na jednom stećku u Cerskoj nalazi se predstava ruke koja dodiruje mjesec. Ruka uz mač, koplje ili neko drugo sredstvo koje je služilo za rat ili viteške igre, nije rijetka pojava u istočnoj Bosni. Vjerovatno je to nadomještaj čitave ljudske figure. Drugi motiv se sastoji od paralelnih plastičnih rebara na svim stranama sljemenjaka u Hrnčićima¹⁴. I takav motiv nije sasvim rijetka pojava u istočnoj Bosni. Smatrali smo da on imitira brvna, tj. da stećak sa takvim motivom dočarava staru bosansku kuću brvnaru, analogno predstavi motiva arkada na hercegovačkim stećcima koje su elemenat stare primorske kuće. Napominjem da su se u srbijanskom Podrinju donedavno pravili drveni nadgrobnici u obliku kuće (okolina Višegrada i Arilja)¹⁵). Čini se da teza dr Vl. Skarića o prenosu starog slavenskog paganskog običaja pravljenja nadgrobnika u obliku kuće ima svoga osnova¹⁶).

Općenito se može reći da stećci okoline Kušlata i Nove Kasabe posjeduju najviše ukrasa u vidu biljnih stilizacija, zatim povijenih lozica sa spiralicama i grozdovima, a onda u vidu polumjeseca, rozeta i krstova, od kojih su neki originalne pojave, da veoma oskudijevaju u figuralnim motivima i onim kao što su tordirane vrpce, mačevi i štitovi, a da uopšte nemaju lozica sa trolistovima, ni arkada i scena lova, kola i turnira. Za klesanje ukrasa najviše su korišćeni stubovi, a potom sljemenjaci. Po svim svojim osobinama ukrasi Kušlata i Nove Kasabe se znatno razlikuju od najvećeg područja Bosne i Hercegovine, posebno od Hercegovine, a dosta zajedničkog imaju sa ukrasima stećaka oko Klادنja, Vlasenice, Šekovića i Bratunca, pa i sa onima preko Drine, a najviše sa područjem Ludmera, odnosno sa nekropolama oko rječice Kravice; zapravo, stećci oko Kravice, sa istočne strane Jadra i stećci oko Ceranskog potoka, sa zapadne strane Jadra, posjeduju karakteristike jedne te iste domaće klesarske škole.

U okolini Kušlata i Nove Kasabe nema ni jednog stećka sa natpisom, što nije ništa neobično, jer se radi o malom kraju koji spada u područje gdje su inače rijetki natpisi. Međutim, od značaja je natpis na sljemenjaku kod sela Mršića, koje je svega oko 7 km zračne linije na jugozapad udaljeno od Cerske, a koji nam kaže da je tu sahranjen zlatar Divac¹⁷). Zlatari su u staroj Bosni bili vrlo cijenjeni ljudi — umjetnički obrt i bogatstvo su im donosili relativno veliki društveni ugled. Uz Divca je sahranjena i njegova žena, što znači da se radi o porodičnoj grobnici. Vjerovatno je ovaj majstor ne samo rođen u Mršićima, nego je tu i živio i djelovao kao majstor. U to doba je moglo biti zlatara i u nekim drugim bosanskim selima, jer se u drugoj polovini XIV v. i u prvoj polovini XV v. zlatarstvo naglo razvija¹⁸). U XIV v. je car Dušan morao da zakonskim propisima suzbija pojavu seoskih zlatara u Srbiji koji su krivotvorili novac¹⁹): U dubrovačkoj koloniji u Kušlatu je u drugoj polovini XIV v. bilo više zlatara, a spominju se i dva domaća — Radoš Popović i neki Radoje²⁰).

Egzistencija i prosperitet zlatara u Kušlatu i okolini besumnje je simptom relativno povoljnih ekonomskih uslova koji su tada vladali u tome kraju. Takvo stanje je u velikoj mjeri bilo i razlogom da se stećcima kao nadgrobnim spomenicima posvećuje dosta pažnje, zbog čega se oni ljepše obrađuju i ukrašavaju. Natpis iz Mršića nam pomaže da sigurnije odredimo i vrijeme stećaka oko Kušlata i Nove Kasabe. Osobine njegovih slova, zatim oblik i ukrasi stećka na kojemu je natpis, kao i druge okolnosti, govore o početku XV ili o kraju XIV v. Relativno veliki broj stećaka u obliku stubova upućuje na najkasniji period stećaka — na XV i XVI v., kada se već postavljaju i muslimanski nišani sličnih oblika. Ostale osobine oblika naših stećaka, a još više osobine njihovih ukrasa, rekli smo već, imaju najviše veza sa stećcima Ludmera, a potom sa drugim okolnim područjima. Pošto su već ranije stećci oko Kladnja, Zvornika i Ludmera uglavnom datirani u vrijeme od XIV do XVI v.²¹, nema razloga ni da stećke oko Kušlata i Nove Kasabe drugačije tretiramo. Prema tome, najvjerovatnije je da stećci ovoga kraja potječu iz druge polovine XIV v., da se intenzivno postavljaju u XV v., zatim da postoje i u prvjoj polovini XVI v., te da traju i u drugoj polovini XVI v.

NAPOMENE:

1. Dr. J. JIREČEK, Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku (prevod za njemačkog originala), Sarajevo 1951, 127.
2. H. ŠABANOVIĆ, Bosanski pašaluk, Sarajevo 1959, 134.
3. A. BEJTIĆ, Nova Kasaba u Jadru, Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine XI, Sarajevo 1961, 225—227.
4. D. SERGEJEVSKI, Lučmer, Sarajevo 1952, 6—8, tabla I—VII.
5. D. SERGEJEVSKI, n. d., sl. 10, 14, 23, 29 i dr.; Š. Bešliagić, Stećci okoline Kladnja, Naše starine XII, Sarajevo 1969, 171.
6. Š. BEŠLAGIĆ, Stećci i njihova umjetnost, Sarajevo 1971, 34.
7. D. SERGEJEVSKI, n. d., sl. 34, 36—39, 54—63, 66—68 i 93.
8. Š. BEŠLAGIĆ, n. d., 45.
9. Š. BEŠLAGIĆ, n. d., 46.
10. D. SERGEJEVSKI, n. d., 32.
11. E. CELEBIJA, Putopis II (prevod H. Šabanovića), Sarajevo 1957, 254.
12. Š. BEŠLAGIĆ, n. d., 47—48.
13. D. SERGEJEVSKI, n. d., sl. 17, 21 i 100.
14. D. SERGEJEVSKI, n. d., tabla VII, sl. 15.
15. Š. BEŠLAGIĆ, n. d., 32.
16. VL. SKARIĆ, Jedan slovenski uzor bosanskih mramorova (stećaka), Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo 1928, sv. II, 141—144.
17. T. DRAGICEVIĆ i V. VULETIĆ-VUKASOVIĆ, Starobosanski natpis iz Vlasenice (Birača), Glasnik Zemaljskog muzeja IV, Sarajevo 1892, 248—249; Lj. STOJANOVIĆ, Stari srpski zapisi i natpisi III, Beograd 1905, br. 4756.
18. Dr. D. KOVAČEVIĆ, Prilog proučavanju zanatstva u srednjovjekovnoj Bosni, Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine X, Sarajevo, 1959, 283—287.
19. Dr. M. ČOROVIĆ-LJUBINKOVIĆ, Metalni nakit belobrdskog tipa, Starinar II, Beograd 1951, 31—32.
20. P. ANĐELIĆ, Doba srednjovjekovne bosanske države, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1966, 483.

21. D. SERGEJEVSKI, n. d., 36; D. Vidović, Srednjevjekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika, Naše starine III, Sarajevo 1956, 238; Š. Bešlić, Stećci okoline Kladnja, Naše starine XII, Sarajevo 1969, 175.

MITTELALTERLICHE GRABSTEINE IN DER UMGEBUNG VON KUŠLAT UND NOVA KASABA

In dem Artikel werden die Steinmonumente in dem Gebiet des unteren Jadar, bis zur Mündung dieses Flusses in die Drinjača, den linken Nebenfluss der Drina, in Ostbosnien, beschrieben.

In der Einleitung führt der Autor an, dass dieses Gebiet dem mittelalterlichen bosnischen Staat mitangehörte, und dass hier im XIV. und XV. Jahrhundert die Feudalherren Dinjići — Kovačevići regierten. Nach dem Eindringen der Türken im Jahre 1463 gehörte dieses Gebiet der Nahie Birač im Verwaltungsbezirk Kovač an. Zur Zeit des grössten wirtschaftlichen Aufschwungs, in der zweiten Hälfte des XIV. und in der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts, entwickelte sich hier ein wichtiges Handels- und Gewerbezentrum Kušlat (Kušlath). Damals wurde den Steinmonumenten grosse Aufmerksamkeit geschenkt, und deswegen wurden sie auch entsprechend gestaltet und verziert.

In diesem Gebiet von etwa 10 km² entdeckte der Autor 14 Nekropolen mit insgesamt 288 Grabsteine (Stećci), worüber er nähere Angaben anführt.

Die grösste Aufmerksamkeit schenkte der Autor dem Studium der Formen und Verzierungen der vorgefundenen Stećci. Er stellte fest, dass alle übliche Grundformen ausser der Grabkreuzen vorhanden sind, jedoch beherrscht die Säulenform (mit 68%). Auf 40 Grabdenkmälern wurden eingemeisselte Reliefmotive von dekorativer und symbolischer Bedeutung angetroffen. Figurale Darstellungen gibt es hier sehr wenig, und dadurch unterscheidet sich diese Gegend sehr von den anderen Gebieten Bosniens und der Herzegowina, besonders aber von der Herzegowina. Meistens treten Motive mit Pflanzenstilisation, weiterhin solar-lunare Motive und schliesslich auch Kreuze, auf. Es wurde festgestellt dass die Eigenschaften dieser Stećci im Bezug auf die bildende Kunst viel gemeinsames mit den Stećci des übrigen Ostbosniens, besonders aber mit der benachbarten Gegend von Ludmer, haben und, dass sie eigentlich mit ihr dieselbe Schule der bildenden Künste darstellt.

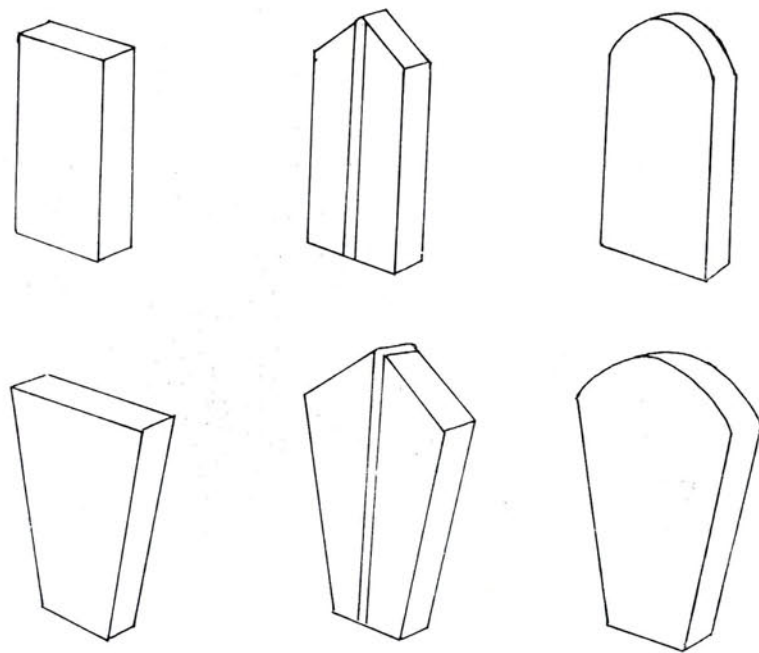
Die Entstehungszeit dieser Steinmonumente fällt in den Zeitabschnitt vom XIV. bis zum XVI. Jahrhundert.

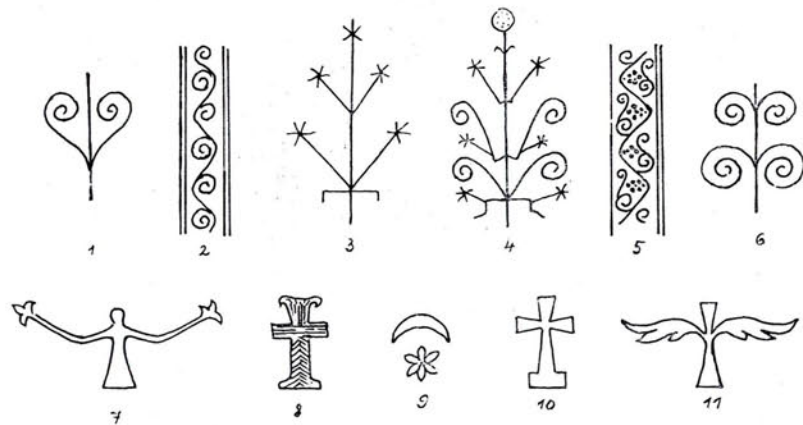
Topografski pregled nekropola

Sl. 1. — Hrnčíci

Tbl. I. — Glavne podvrste oblika stuba oko Kušlata i Nove Kasabe

Tbl. II. — Značajnije vrste reljefnih motiva stećaka oko Kušlata i Nove Kasabe